

til brug (med bevaret maling?) efter 1500 års forløb, hvorpå de for resten taber alle farver i løbet af de næste 800 år. Har de ligget og ventet i et stort lager? Har de været brugt i vikingernes gudehov? – eller er de gravet op af jorden enkeltvis? Og har middelalderens præster ukritisk taget sære, ukendte ritual-billeder, der ikke kunne sige dem noget som helst, ind i deres kirkerum?

Men på den anden side: Hvis disse fonte blev hugget til de kristne kultrum i det romanske Danmark, må vi se i øjnene, at præster eller menighed har danset maskedanse med skind over hovederne og med frugtbarheds-ritualer – eller i hvert fald have godkendt det i billedfremstilling. Noget sådan omtales vitterligt i det karolingiske Frankrig, men vi befinder os nu i de samme årtier, der så Chartresfacaden blive rejst, og hvor man i Jylland udmalede Råstedes kor med teologiske programmer på et højt plan – lige akkurat midt imellem de samme fonte. Og kan vi godtage et så broget billede?

Hvilken spændende konfrontation af besværlige realiteter! Det ville være en skam, om debatten mundede ud i et pindehuggeri om stilistiske ligheder med dette eller hint. Om to ting »ligner« hinanden eller ej, er i høj grad et subjektivt spørgsmål, der farves af, hvad man har brug for at se, og det vil i hvert fald næppe føre til nogen endelig afgørelse. Det ville være bedre, om vi forstod, at bogens værdi først og fremmest ligger i, at den gør opmærksom på, at vi står i en situation, hvor vi må foretage et valg mellem to vanskelige muligheder: Enten må vi godtage en tilsyneladende absurd hypotese om, at 22 stenkar har overvintret i femtenhundrede år på et lille område i Danmark og er blevet benyttet i en helt anden kultur og i en anden religion, – eller også må vi gøre vort begreb om den tidlige kristendom meget rummeligt og for alvor inddrage nogle elementer i den, som tidligere er blevet afvist som anstødelige, irrationelle og »barbariske«. Bogen peger på uudnyttede muligheder og vanskeligheder, som ikke har været erkendt, og den er i alle tilfælde ikke en ligegyldighed, selv om den har fejl, og nok drager alt for vidtgående konklusioner.

Lise Gotfredsen.

KRISTIAN HALD: PERSONNAVNE I DANMARK. II. *Middelalderen*. 1974. *Dansk historisk fællesforening*. 115 s. 2 kort. Kr. 42,75 (normalpris 64,15).

Kristian Hald har skrevet nogle glimrende artikler om personnavne i Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder, foruden de knappe navneetymologier i Nudansk Ordbog og studier over enkeltnavne og ældre personnavnekilder, men han har åbenbart haft mere på hjerte, end pladsen tillod – eller måske gerne villet ud af leksikonformens spændetrøje – han har i hvert fald haft lyst og trang til at gå mere både i bredden og dybden ved at skrive en lærd men alligevel let tilgængelig håndbog, Personnavne i Danmark, et fint side-stykke til hans Vore Stednavne (1950, ny udg. 1965).

Personnavnebogen blev af praktiske grunde planlagt til tre overkommelige bind i DHFs udmærkede båndbogsserie. Første bind, om oldtidens navne, udkom 1971 (anmeldt her bd. XXV, 144–47), andet bind, om middelalderlig navneskik, kom i slutningen af 1974, og nu håber Halds mange trofaste læsere, at det lovede bind (gerne flere) om nyere tids navneskik ikke lader vente for længe på sig. Periodeinddelingen er både naturlig og hensigtsmæssig, når det gælder personnavneskik – en samlet håndbog ville sikkert være delt i tilsvarende kronologiske afsnit – og da begge hidtil udkomne bind er forsynet med registre over behandlede (men ikke alle de blot opregnede) navne, er der kun den ringe ulempe, at man skal slå efter flere steder efter et bestemt navn – ulempen kan iøvrigt nemt afhjælpes ved et fælles register i det afsluttende bind. Registerne er nødvendige, da Halds håndbog i modsætning til hans to nærmeste forgængeres, Rikard Hornbys (*Danske Navne*, 1951) og Johs. Steenstrups (*Mænds og Kvinders Navne i Danmark gennem Tiderne*, 1918), ikke indeholder noget navneleksikon. Det er netop navngivningens og navneskikkens udvikling der beskrives, men Hald anfører naturligvis mange navne som eksempler, med god og grundig besked om deres herkomst og etymologi, deres lydige udvikling og historie m.m. Alligevel udgør de ca. 250 behandlede navne i oldtidsbindet og de henimod 200 andre fornavne og næsten lige så mange tilnavne i middelalderbindet kun en lille brøkdel af den samlede ældre navnemasse. Hald oplyser, at alene tilnavnene i det store firebinds leksikon Danmarks gamle Personnavne (af G. Knudsen, M. Kristensen og R. Hornby, 1936–64) kommer op på ca. 5500.

To træk træder særlig stærkt frem i middelalderens navneskik og behandles i bogens to sidste kapitler. Det ene er, at fremmede navne, først og fremmest helgennavne og andre med kristendommen indførte navne, breder sig stærkt i løbet af perioden, så stærkt, at nedarvede nordiske navne henimod periodens slutning kun bæres af omkring en snes procent af befolkningen, medens det store flertal har navne af fremmed oprindelse. Nu findes der ganske vist ikke landsdækkende kilder af større omfang, men Halds stikprøver fra forskellige egne stemmer godt overens på dette punkt. I kong Valdemars jordebogs »broderliste« fra slutningen af 12. årh. nævnes ca. 215 mænd, de fleste fra Jylland, kun ca. 40 fra Fyn og Sjælland og alle formentlig hørende til landets øverste sociale lag, hvor de fremmede navne efter al sandsynlighed tidligst er trængt ind. Af disse 215 mænd har omkring 70 % et navn af hjemlig oprindelse, medens ca. 30 % bærer et indført navn, fortrinsvis et af de tidligst indførte kristennavne: Niels (Nigles, Nicles, Nicolaus) ikke mindre end 20 gange, Peter (Pæter) 16 gange og Johannes (Jon, Jones) 11 gange, og i den lidt yngre Falsterliste i samme jordebog er der ikke ret mange flere bærere af fremmede navne, kun 28 (ca. 35 %) af de ca. 75 navngivne jordegodsbesiddere på denne ø; her er Peter (Petær, Petrus) det dominerende navn, 13 har det som fornavn, alle med tilføjet tilnavn eller patronymikon, hvortil kommer en Bo og en Gnemer (!) Pætersun; kun 2 hedder Niclæs. I den godt 100 år yngre Ros-

kildebispens jordebog (ca. 1370) finder man derimod blandt ca. 70 navngivne bønder på Møn kun 12 med hjemlige navne, herunder de to nordiske helgen-navne Knud og Olaf; her er Peter ligeledes det hyppigst forekommende fremmede navn (12 eks.). Og i Esum klostets jordebog 1497 har af 179 mænd og kvinder kun de 35 (20 %) et nordisk navn, heraf de 17 helgennavnet Oleff. Samtidige jyske kilder (Lundenæs lens jb. 1498 og et par angelske skattemandtal 1483) viser endnu lavere procenttal for bærere af nordiske navne, ca. 10–12 %. Man kunne nok ønske nogle flere beregninger af forholdet mellem hjemlige og fremmede navne i forskellige kilder, men de vil næppe forrykke Halds resultater væsentligt.

At de indvandrede, især de kristne navne tidligt har gjort sig gældende og sat sig fast, viser deres store udbredelse som forled i torp-navne. Hald har indlagt disse stednavne på to kort, et der viser udbredelsen af Johannes, Niels og Peter og et med andre fremmede personnavne, og selv om kortene er ukomplette (man savner adskillige nedlagte landsbyer som Abrahamstrup i Horns hrd., et falstersk og et fynsk Pederstrup, et lollandsk Povlstrup og 5–6 fynske torper med fremmede navne), viser de interessante fordelinger, bl.a. at sådanne navne savnes helt i Syd- og Vestjylland.

Det andet fremtrædende træk er den gennem middelalderen tiltagende brug af patronymikon (fadersnavn) eller tilnavn som fast tilføjelse til fornavnet eller fornavnene, en skik der næppe er uden sammenhæng med, at visse navne blev særligt yndede; det ses let i de ældre kilder, at brugen af patronymikon begynder ved de almindeligste som Peter, Niels, Knud, Olaf etc. Man har vel altid kunnet bruge faderens (og i sjældne tilfælde moderens) navn til nærmere identifikation af en person, således ofte i runeindskrifter, men Hald har sikkert ret i, at det først i middelalderen kan betragtes som fast bestanddel af navnet. Brugen af et egentligt, ofte karakteriserende tilnavn efter døbenavnet er nok ældre, velkendt fra runeindskrifter, og når sådanne til- eller øgenavne ikke helt sjældent forekommer som forled i torp-navne (*Aflang »den meget lange« i Aflangsthorp, Alstrup på Falster, *Ofhøgh »den meget høje« i Ofhogsthorp, Ovstrup i Himmerland, *Blīth »den blide« i Blidstrup, *Flat »den flade« i Fladstrup o.fl.), betyder det vel, at de kunne erstatte et egentligt døbenavn. I ovennævnte »broderliste« (12. årh.) er begge slags navnetillæg endnu få: af de ca. 215 fornemme mænd i listen har ca. 33 tilnavn, men kun 11 patronymikon, 3 af disse tillige et tilnavn (Hwitæ, Beskæ). I den lidt yngre Falsterliste, hvis personer nok er af lavere rang, er begge navnetillæg relativt hyppigere, men forholdet er nu omvendt; 28 af de ca. 75 navngivne mænd har et patronymikon (Hald har oversprunget nogle i opregningen p. 95), men kun 17 et egentligt tilnavn; alle 13 med fornavnet Peter har enten patronymikon (9) eller tilnavn (4). Og i den senmiddelalderlige Esum klostets jb. 1497 har langt de fleste af de ca. 180 personer enten patronymikon: 129 mænd har et sen-navn, 6 kvinder får tilføjjet mandens fornavn i genitiv (Karine Ødges o.s.v.), eller tilnavn: ca. 40; en del af disse tilnavne er imidlertid håndværker- eller stillings-

betegnelser, som *kan* angive bærerens erhverv, hvilket ikke gælder Falsterlistens tilnavne. – De mange tusinde middelalderlige tilnavne giver i al deres brogede mangfoldighed et kærkomment bidrag til gammeldansk leksikografi, og Hald har heldigvis ikke kunnet nægte sig selv og læserne den fornøjelse at præsentere og udlægge et righoldigt og interessant udvalg.

Bogens fem første kapitler handler om de ret fåtallige indvandrede keltiske, angelsaksiske og slaviske navne – disse sidste gennem kongehuset og indvandring på de sydlige øer – og de talmæssigt stærkt dominerende tyske og frisiske. Man havde nok en fornemmelse af, at vi har fået en del navne sydfra i tidens løb, men at mere end halvdelen af samtlige fornavne i Danmarks gamle Personnavne er af tysk eller frisisk herkomst, kommer alligevel bag på én.

De med kristendommen indførte navne, der behandles indgående i de to følgende kapitler, mands- og kvindenavne hver for sig, er langt fra så talrige som de tyske, men nogle af dem er som nævnt blevet højfrekvente og dominerer stærkt i middelalderens navneforråd. Det er særlig med helgendyrkelsens opsving i højmiddelalderen, at de kristne navne for alvor vinder indpas, skriver Hald, og der er tydelig sammenhæng mellem nye helgeners optagelse og fremkomsten af de tilsvarende personnavne. Ligesom i Sverige bliver således navnet Anna først almindeligt i løbet af 15. årh. som følge af den da opdukende Skt. Anna-kult. Man kan også konstatere forskellig geografisk udbredelse afhængig af helgendyrkelsen. Navnet Tøger, af tysk Theodgar, thyboernes helgen (død i Vestervig o. 1065), er næsten kun kendt i Nord- og Midtjylland i middelalderen. Som følge af den store yndest har mange af kristennavnene fået mange former i dansk, også nogle tilskud af former, der er opstået på tysk område. Medens Jon og Jens (Jes, Jøsse, Jøns, Jønæs o.fl.) er danske udviklinger af Johannes (og delvis Jonas), er de senmiddelalderlige former Hans, Hannes kommet fra tysk. Niels og Nis er danske udviklinger af Nicolaus (over Niklæs, Nigles), medens Klaus, Clawes er tyske. Ib, Jep, Jeppe (Jæip, Jæghop) er danske udviklinger af Jacobus, det specielt sønderjyske Jap, Jappe er kommet fra frisisk. Peter, Peder, Per og former med tidlig vokalforkortelse og -åbning: Pæter, Pæder, Pæjr er ligesom det hypokoristiske Pelle hjemlige former af Petrus; Peiter og Pitter stammer sydfra. Navnet Jørgen, ældre Jurgen, Juriæn o.fl., skal være en tysk omdannelse af Georgius, medens middelalderformer som Yryæn, Øriæn, Ørgen etc. vist er nordiske udviklinger af dette navn. Undertiden er to forskellige navne løbet sammen i ét, således Mattheus og Matthias i Mattes, Mattis, Mats, Mads.

Et par korte kapitler om litterære navne, der gennem oversættelser og folkeviser har fået en vis udbredelse (Ivan, Weland, Verland, Holger, Hector, Didrik, Paris), og om latiniserede navneformer (Ascerus af Asser, Bero af Bjørn, Boecius af Bo, Haquinus af Hakon, Canutus af Knud, Thorstanus af Thorsten – de to sidste med angelsaksiske former som mellemed) afrunder den alsidige beskrivelse af dansk navneskik i middelalderen.

Det er en imponerende mængde lærdom og solid oplysning man får på rela-

tivt begrænset plads, uden at fremstillingen føles tynget heraf. Da vi er rykket noget nærmere til vor egen tid, vil dette bind sikkert være endnu lettere tilgængeligt for ikke-filologer end oldtidsbindet. For en ordens skyld bemærkes, at der naturligvis er fyldige henvisninger til kilder og litteratur om emnet efter hvert kapitel.

Når der i statistiske afsnit i de to sidste kapitler (p. 83ff) ikke sjælden står ca. foran optællinger af navne i en bestemt kilde, hænger det sammen med, at det ikke altid er klart, om to navne hører til samme person, eller om samme person nævnes flere gange; men når der p. 86 regnes med 179 personer i Esrum klostres jb. og p. 100 med 197, er det ene vel en trykfejl. Jeg kommer nu til 184.

Christian Lisse

FINN ASKGAARD: KAMPEN OM ØSTERSØEN 1654–60. 1974. 652 s. ill. m.reg. og bibliografi. Hft. kr. 118,50.

Man har mange gange haft indtryk af, at danske historikere »har sat en ære i at være uvidende om krigs- og militærhistorie«. En kendsgerning er det imidlertid, at kun ganske få faghistorikere i Danmark har dyrket denne disciplin. Studier i krigs- og militærhistorie har stort set været overladt til historisk interesserede officerer; noget, der har gjort litteraturen på dansk inden for dette område ensidig, idet officerernes formål med krigshistoriske studier er at drage en lære eller regler ud fra tidligere situationer med henblik på fremtidige dispositioner under lignende forhold.

Nu foreligger der på dansk en mammut-monografi af overinspektør ved Tøjhusmuseet, cand. mag. Finn Askgaard omhandlende kampen om hegemoniet i Østersøen i de bevægede år 1654–60. Værket udgør bind VI i rækken af såkaldte Carl X Gustaf-studier, der udsendes af den svenske Militærhøjskoles Militærhistoriske afdeling. En af ideerne bag disse studier, der belyser Nordisk historie i midten af det 17. århundrede med særlig inddragelse af de militærpolitiske aspekter, er at udsendelsen sker i samarbejde med de andre nordiske landes militærhistorikere, således at man undgår at fremstillingerne bliver for nationalt præget eller ligefrem chauvinistiske.

Udarbejdelsen blev i sin tid overdraget Søværnsstabens krigshistoriske Arbejder, hvis daværende leder, kommandørkaptajn H. F. Kiær, i 1962 fik udvirket, at F. Askgaard påtog sig den krævende udarbejdelse. Søværnets historiske sektion fulgte her det princip, som har været anvendt i Sverige, nemlig at den militærhistoriske afdeling midlertidigt ansatte civile faghistorikere til at udarbejde særlige værker eller afhandlinger. På denne måde opnåede man, at den faghistoriske teknik og viden kombineredes med militære forskere. F. Askgaard tog opgaven op og har siden ved siden af andre gøremål arbejdet med dette værk, hvis rene udarbejdelse er en kæmpepræstation.